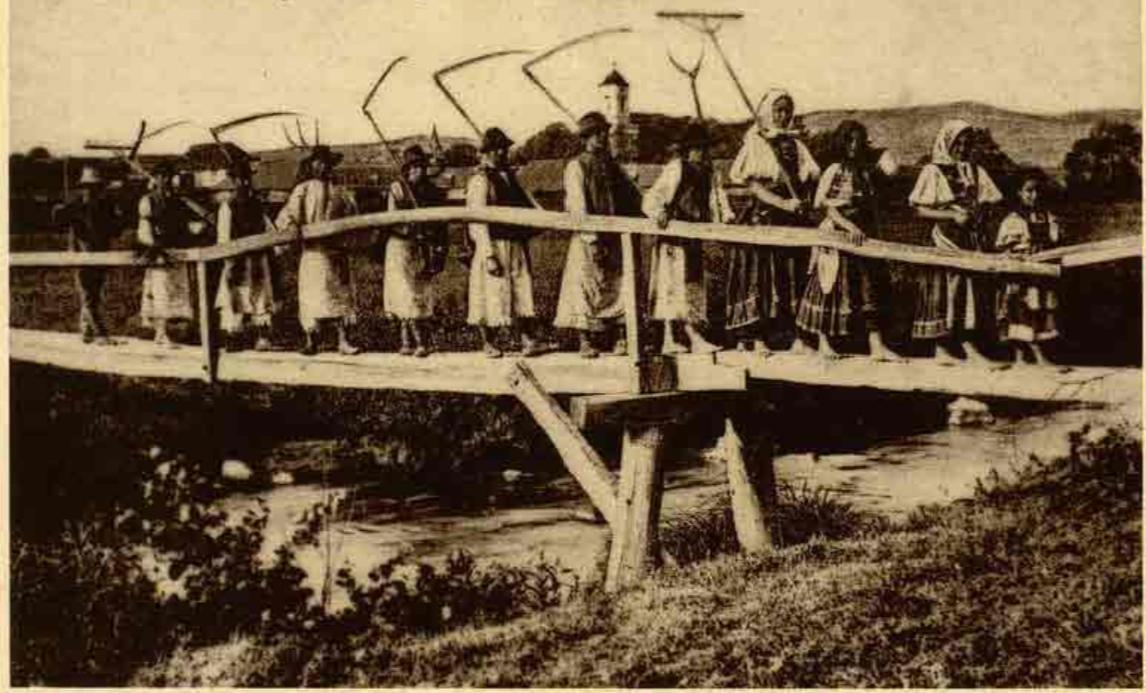

Slovenský národopis

1-2
38-1990

Návrat zo žatvy vo Veľkej Slatine. - (Zvolenská stol.)

Na obálke: 1. strana: Návrat zo žatvy. Prvá pol. 20. stor., Zvolenská Slatina, okr, Zvolen. Foto P. Socháň

4. strana: Pozvánky na zábavy v Pezinku. K článku K. Popelkovej: Spoločenské príležitosti stretávania sa obyvateľov malého mesta v medzivojnovom období. Foto H. Bakaljarová

Na príprave čísla spolupracovali PhDr. Gabriela Kiliánová a PhDr. Peter Salner, CSc.

HLAVNÁ REDAKTORKA
Božena Filová

VÝKONNÁ REDAKTORKA
Zora Vanovičová

REDAKČNÁ RADA
Ján Botík, Soňa Burlasová, Václav Frolec, Viera Gašparíková, Emília Horváthová, Soňa Kovačevičová, Igor Krištek, Milan Leščák, Ján Michálek, Ján Mjartan, Štefan Mruškovič, Viera Nosálová, Antonín Robek, Peter Slavkovský, Viera Urbancová

Slovenský národopis

ČASOPIS SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED

VEDA

VYDAVATEĽSTVO SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED

BRATISLAVA

V prezentovanom čísle Slovenského národopisu sú online sprístupnené iba publikácie pracovníkov Ústavu etnológie SAV (v obsahu farebne odlíšené).

Ostatné práce, na ktoré ÚEt SAV nemá licenčné zmluvy, sú vyniechané.

Slovenský národopis je evidovaný v nasledujúcich databázach

www.ebsco.com
www.cejsh.icm.edu.pl
www.ceeol.de
www.mla.org
www.ulrichsweb.com
www.willingspress.com

Impaktovaná databáza European Science Foundation (ESF)
European Reference Index for the Humanities (ERIH): www.esf.org

OBSAH

- K FUNKCII SPOLOČENSKÝCH SKUPÍN PRI FORMOVANÍ SPOLOČENSKÉHO VEDOMIA A SPÔSOBU ŽIVOTA – HISTORICKÉ A ETNO-KULTÚRNE ASPEKTY
- Filová, Božena: O etnografickom výskume spoločenských skupín 8
- Sirovátká, Oldřich: Skupina, líd a národ v koncepcii folklóru 13
- Jakubíková, Kornélia: Pohlavná a veková diferenciácia v svadobných običajach na Slovensku 19
- Nikolicová, Desanka: Autorita a socializácia jednotlivca v rodine 29
- Radošanovičová, Miljana: Problematika socializácie v srbskej etnografii 19. a prvej polovice 20. storočia 35
- Ratica, Dušan: Miesto starých ľudí v rodinnom aspoločenskom živote slovenskej dediny 39
- Onderčaninová, Andrea: Spoločenské kontakty starých ľudí v súčasnosti 45
- Beneš, Bohuslav: K vlivu tradície na vznik a formovanie skupín v dětských folklórnych souborech 51
- Profantová, Zuzana: Generácia ako determinanta vtransmisii a tradícii folklórneho žánru 55
- Slavkovský, Peter: Sezónni rôbotníci ako sociálna skupina 65
- Kaňavský, Michal: Spoločenský pôvod remeselnických učňov a zmluvné vzťahy v rokoch 1889–1938 vo vybraných oblastiach Slovenska 71
- Čukán, Jaroslav: Funkcie podporného spolku v baníckej obci 83
- Kardosová, Monika: Živnostníci ako profesionálna skupina a ich význam pre spoločenský život mesta v medzivojnovej období 91
- Darulová, Jolana: Odraz sociálnych skupín v ľudovej próze 99
- Habovičiak, Anton: Tajný jazyk hornooravských predavačov plátна ako prejav ich skupinovej odlišnosti 103
- Bandíč, Dušan: K výskumu hodnotových orientácií vedeckej ustanovizne ako špecifickej spoločenskej skupiny 111
- Frolc, Václav: Mikrostruktura tradičného lokálneho spoločenství v Čechách a na Morave v 19. storočí 117
- Kovačevičová, Soňa: Spolkový život v Liptovskom Mikuláši v rokoch 1830–1945 135
- Langer, Jiří: Význam sociálneho prostredia pre kultúrne diferenciácie v sidelnom vývoji 150
- Podoba, Juraj: Odraz sociálnej štruktúry na vý-

- voji stavebnej kultúry a bývania na slovenskom viereku 160
- Štibrányiová, Tatiana: K problematike teritoriálnych skupín (na príklade kopaničiarskej obce Valaská Belá) 167
- Mérová, Margita: Veková a sociálna diferenciácia lokálneho spoločenstva (na príklade tanečného života) 173
- Kandert, Josef: Funkce tzv. lepších rodin ve vytváření hodnotových systémů středoslovenské vesnice 181
- Škovierová, Zita: Súčasné funkcie susedských skupín 184
- Paríková, Magdaléna: Miesto a funkcie služobníctva v lokálnom spoločenstve 191
- Chorváthová, Lubica: K otázke vplyvu cirkevného života na formovanie záujmových skupín lokálneho spoločenstva Slovenska v prvej polovici 20. storočia 194
- Popelková, Katarína: Spoločenské príležitosti stretnávania sa obyvateľov malého mesta v medzivojnovom období 199
- Beňušková, Zuzana: Profesia pôrodných báb v kultúrnohistorickom kontexte 205
- Falťanová, Lubica: Družstevný obchod a lokálna spoločnosť 215
- Sulitka, Andrej: K diferenciácii folklórnych tradícií zanikajúceho lokálneho spoločenstva v národnostne zmiešanej oblasti 224
- Michajlova, Kata: Potulní speváci-žobráci ako sociálna skupina a ich funkcie v spoločnosti 230
- Kiliánová, Gabriela: Žobráci ako spoločenská skupina a jej vzťahy k lokálnemu spoločenstvu 237
- Luther, Daniel: Bratislavské korzo v minulosti 247
- Vánovičová, Zora: K spoločenskej funkcií folklórnych humoristických postáv v meste 253
- Svecová, Soňa: Funkcia spoločenského vedomia v utváraní a existencii etnografických skupín Slovenska 257
- Marušiaková, Jelena: Malé etnické skupiny – pokus o vnútornú klasifikáciu 262
- Dubayová, Mária: K problematike vzťahov cigánskej lokálnej a cigánskej etnickej skupiny 274
- Mann, Arne B.: Výber manželského partnera u Cigánov-Rómov na Spiši 278
- Salner, Peter: Na margo kolokvia 285
- DISKUSIA
- Leščák, Milan: Etnofilm Čadca – poznámky retrospektívne 287
- Urban, Marian: Filmy o ľudovej kultúre a Etnofilm Čadca 292

Luther, Daniel: Vedecký film a videozážnam na Etnofilme Čadca	294
Lužica, René: Etnofilm a televízne programy o ľudo-vej kultúre	295
Diskusia na voľnej tribúne Etnofilmu Čadca 1988	298
Záverečný protokol	300
ROZHĽADY	
Za Emou Markovou (Jarmila Paličková-Pátková)	302
Pozdrav k jubileu Sone Švecovej (Marta Botíková)	304
K životnému jubileu M. Kaspera (Milan Leščák)	305
Konferencia „Desať rokov inštitucionálneho národopisného výskumu južného Gemera“ (Jozef Liszka)	306
IX. medzinárodné sympózium Ethnographia Pannonica (Juraj Podoba)	306
VIII. medzinárodná konferencia folkloristov v Bulharsku (Hana Hlôšková)	307
Od detskej knihy k bádaniu o rozprávkach (Viera Gašparíková)	308
RECENZIE A REFERÁTY	
Holý, D.: Zpěvní jednotky lidové písni (Soňa Burlásová)	310
Štefanovičová, T.: Osudy starých Slovanov (Monika Kardošová)	311
Dejiny literárnej komparatistiky socialistických krajín (Zuzana Profantová)	311
Norwegische und Isländische Volksmärchen (Gabriela Kiliánová)	312
Nešťastné peniaze (Gabriela Kiliánová)	313
Todorov, D.: Blgarskata etnografia (Peter Slavkovský)	314
Takács, B.: Bibliai jelképek (Olga Danglová)	315
Gömöri Néprajza 1–20 (Jozef Liszka)	316
P. Zelenák: Socializácia živností na Slovensku (Jaroslav Čukan)	318
G. V. Starovojskova: Etničeskaja gruppa v sovremennom sovetskem gorode (Zuzana Profantová)	319
СОДЕРЖАНИЕ	
К ФУНКЦИИ ОБЩЕСТВЕННЫХ ГРУПП В ПРОЦЕССЕ ФОРМИРОВАНИЯ ОБЩЕСТВЕННОГО СОЗНАНИЯ И БЫТА – ИСТОРИЧЕСКИЕ И ЭТНОКУЛЬТУРНЫЕ АСПЕКТЫ	
Филова, Божена: Об этнографическом исследовании общественных групп	8
Сироватка, Олдржих: Группа, народ и нация в концепции фольклора	13
Якубикова, Корнелия: Половая и возрастная дифференциация в свадебных обычаях в Словакии	19
Николич, Десанка: Авторитет и социализация лица в семье	29
Радованович, Миляна: Социализация в сербской этнографии 19-го и первой половины 20-го	
веков	35
Ратица, Душан: Место старых людей в семейной и общественной жизни словацкой деревни	39
Ондерчанинова, Андреа: Общественные контакты старых людей в настоящее время	45
Бенеш, Богуслав: Влияние традиций на возникновение и формирование групп в детских фольклорных ансамблях	51
Профантова, Зузана: Поколение как детерминант в трансмиссии и традиции фольклорного жанра	55
Славковски, Петер: Сезонные рабочие как социальная группа	65
Калявски, Михал: Общественное происхождение ремесленных учеников и договорные отношения в избранных областях Словакии в течение 1889–1938 лет	71
Чукар, Ярослав: Функции подсобного общества в обществе шахтеров	83
Кардошова, Моника: Ремесленники в качестве профессиональной группы и их значение для общественной жизни города в межвоенный период	91
Даруловая, Йолана: Отражение социальных групп в народной прозе	99
Хабовшиак, Антон: Секретный язык продавцов полотна из верхней Оравы как проявление их группового отличия	103
Бандич, Душан: К исследованию ценностных ориентаций научного учреждения в качестве специфичной общественной группы	111
Фролец, Вацлав: Микроструктура традиционного местного общества в Чехии и в Моравии в 19-ом веке	117
Ковачевичова, Соня: Жизнь общества в г. Липтовски Мikuлаш в течение 1830–1945 гг.	135
Лангер, Йиржи: Значение социальной среды для культурной дифференциации в развитии поселения	150
Подоба, Юрай: Отражение социальной структуры в развитии строительной культуры и жилища в словацкой деревне	160
Мериова, Маргита: Возрастная и социальная дифференциация местного общества (на примере танцевальной жизни)	167
Штибраницова, Татьяна: К проблематике территориальных групп (на примере хутора Валаска Бела)	173
Кандерт, Йосеф: Функции так наз. лучших семей в создании ценностных систем среднесловацкой деревни	181
Шковицрова, Зита: Современные функции соседских групп	184
Парикова, Магдалена: Место и функции прислуг в локальном обществе	191
Хорватова, Любица: К вопросу влияния церковной жизни на формирование самодеятельных групп локального общества Словакии в первой половине 20-го века	194
Попелкова, Катарина: Общественные случаи	

встречи жителей небольшого города в межвоенный период	199
Бенюшкова, Зузана: Профессия повивальных бабок в культурно-историческом контексте	205
Фалтинова, Любица: Кооперативная торговля и местное общество	215
Сули тка, Андрей: К дифференциации фольклорных традиций отмирающего местного общества в национально смешанной области	224
Михайлова, Катя: Бродячие певцы-нищие как социальная группа и их функции в обществе	230
Килиanova, Габриела: Нищие как социальная группа и их отношения к местному обществу	237
Лутер, Даниел: Братиславское „корзо“ в прошлом	247
Вановичова, Зора: К общественной функции фольклорных юмористических лиц в городе	253
Швецова, Соня: Функция общественного сознания в создании и существовании этнографических групп в Словакии	257
Марушиакова, Елена: Маленькие этнические группы – попытка к внутренней классификации	262
Дубайова, Мария: К проблематике отношений цыганской местной и цыганской этнической групп	274
Майн, Арне Б.: Выбор супруга у Цыган-Рома в регионе Спиш	278
Салнер, Петер: После колоквия	285
ДИСКУССИЯ	
Лещак, Милан: Этнофильм Чадца – замечания к ретроспективе	287
Урбан, Мариан: Фильмы о народной культуре и Этнофильм Чадца	292
Лутер, Даниел: Научный фильм и видеозапись на Этнофильме Чадца	294
Лужица, Ренé: Этнофильм и телевизионные программы о народной культуре	295
Дискуссия в свободной трибуне Этнофильма Чадца 1988	298
Заключительный протокол совещания жюри Этнофильма Чадца 1988	300
ОБЗОРЫ	
За Эмой Марковой (Ярмила Паличкова-Паткова)	302
Привет к юбилею Сони Швецовой (Марта Ботикова)	304
К жизненному юбилею М. Каспера (Милан Лещак)	305
Конференция „Десять лет институционального этнографического исследования южного Гемера“ (Йозеф Лиска)	306
IX-ый международный симпозиум Ethnographia Panponica (Юрай Подоба)	306
VIII. международная конференция фольклористов в Болгарии (Хана Хлопкова)	307
От детской книги к исследованию сказок (Вера Гашпарикова)	308
РЕЦЕНЗИИ И РЕФЕРАТЫ	

INHALT

ZUR FUNKTION DER SOZIALEN GRUPPEN BEI DER FORMIERUNG DES GESELLSCHAFTLICHEN BEWUSSTSEINS UND DER LEBENSWEISE – HISTORISCHE UND ETHNOKULTURELLE ASPEKTE	
Filová, Božena: Über die ethnographischen Erforschung der gesellschaftlichen Gruppen	8
Sirovátká, Oldřich: Die Gruppe, das Volk und die Nation in der Konzeption der Folklore	13
Jakubíková, Kornélia: Die Geschlechts- und Altersdifferenziation in den Hochzeitsbräuchen in der Slowakei	19
Nikolić, Desanka: Die Autorität und Sozialisation des Individuums in der Familie	29
Radošanović, Miljana: Die Sozialisation in der serbischen Ethnographie des 19. und der ersten Hälfte des 20. Jhd	35
Ratica, Dušan: Der Platz der alten Menschen in dem Familien- und Gesellschaftsleben des slowakischen Dorfes	39
Onderčaninová, Andrea: Die gesellschaftlichen Kontakte der alten Menschen in der Gegenwart	45
Beneš, Bohuslav: Der Einfluss der Tradition auf die Entstehung und Formung der Gruppen in Kinderfolkloreensembles	51
Profantová, Zuzana: Generation als eine Determinante in der Transmission und Tradition eines Folkloregenres	55
Slavkovský, Peter: Die Saisonarbeiter als soziale Gruppe	65
Kaňavský, Michal: Die gesellschaftliche Herkunft der Handwerkerlehrlinge und die Lehrvertragsbedingungen in den J. 1889–1938	71
Cukán, Jaroslav: Die Bedeutung des Unterstützungsvereins in einer Bergarbeitergemeinde	83
Kardošová, Monika: Die Gewerbetreibenden als professionelle Gruppe und ihre Bedeutung für das Gesellschaftsleben der Stadt in der Zwischenkriegszeit	91
Darulová, Jolana: Der Reflex der sozialen Gruppen in der Volksprosa	99
Habovštíak, Anton: Über die „Leinwandhändlersprache“ im oberen Orava-Gebiet	103
Bandić, Dušan: Zur Forschung der Wertorientierung eines wissenschaftlichen Instituts als einer spezifischen sozialen Gruppe	111
Frolec, Václav: Die Mikrostruktur der traditionellen lokalen Gemeinschaft in Böhmen und in Mähren im 19. Jhd	117
Kovačevičová, Soňa: Das Gesellschaftsleben in der Stadt Liptovský Mikuláš in den J. 1830–1945	135
Langer, Jiří: Die Bedeutung der sozialen Umwelt für die kulturelle Differenzierung in der Siedlungsentwicklung	150
Podoba, Juraj: Der Reflex der sozialen Struktur in der Entwicklung der Baukultur und Wohnweise in der slowakischen Provinz	160
Štibrányiová, Tatiana: Zur Problematik der terri-	

torialen Gruppen	167
Méryová, Margita: Die alters- und soziale Differenziation in lokaler Gemeinschaft	173
Kandert, Josef: Die Funktion der sog. besseren Familien in der Schaffung der Wertesysteme im mittelslowakischen Dorf	181
Škovierová, Zita: Gegenwärtigen Funktionen der Nachbarsgruppen	184
Paríková, Magdaléna: Die Stellung und Funktionen der Dienerschaft in der lokalen Gemeinschaft	191
Chorváthová, Lubica: Zur Frage des Einflusses des kirchlichen Lebens auf die Formung von Interessengruppen der Lokalgemeinschaft in der Slowakei in der 1. Hälfte des 20. Jahrhundert	194
Popelková, Katarína: Gesellschaftliche Anlässe und Gelegenheiten bei denen sich die Bewohner einer Kleinstadt in der Zwischenkriegszeit trafen	199
Beňušková, Zuzana: Der Hebammeberuf im kulturhistorischen Kontext	205
Falťanová, Lubica: Die Genossenschaftliche Handel und die lokale Gesellschaft	215
Sulitka, Andrej: Zur Differenzierung der Folkloretradition einer untergehenden Lokalgemeinschaft in einer national Gemischten Region	224
Michajlová, Kata: Die Wandernden Sänger-Bettler als soziale Gruppe und ihre Funktionen in der Gesellschaft	230
Kiliánová, Gabriela: Bettler als eine soziale Gruppe und ihre Beziehungen zur lokalen Gemeinschaft	237
Luther, Daniel: Der Korso in Bratislava	247
Vanovičová, Zora: Folklorezyklen über humoristische Gestalten in der Stadt	253
Švecová, Soňa: Funktion des gesellschaftlichen Bewusstseins in der Formierung und Existenz der ethnographischen Gruppen in der Slowakei	257
Marušiaková, Jelena: Kleine ethnische Gruppen – ein Versuch um Klassifikation	262
Dubayová, Mária: Zur Problematik der Beziehungen der lokalen und ethnischen Zigeunergruppe	274
Mann, Arne B.: Die Ehepartnerwahl bei den Zigeuner-Romas in der Region Zips	278
Sainer, Peter: Am Rande des Kolokviums	285
DISKUSSION	
Leščák, Milan: Etnofilm Čadca – Anmerkungen zur Retrospektive	287
Luther, Daniel: Die wissenschaftliche Film und Videoaufnahme in Etnofilm Čadca	292
Lúžica, René: Etnofilm und die Fernsehprogramme über die Volkskultur	295
Diskussion auf der Freien Tribune des Ethnofilms Čadca 1988	298
Schlussprotokol aus dem Filmwettbewerb Ethnofilm Čadca 1988	300
RUNDSCHAU	
Nachruf für Ema Marková (Jarmila Paličková-Pátková)	302
Jubiläumsgruss für Soňa Švecová (Marta Botíková)	304
Jubiläum von M. Kasper (Milan Leščák)	305
Konferenz „Zehn Jahre der institutionellen volkskundlichen Forschung in Südgerm.“ (Jozef Liszka)	306
IX. Internationales Symposium Ethnographia Pannonica (Juraj Podoba)	306
VIII. Internationale Konferenz der Folkloristen in Bulgarien (Hana Hlôšková)	307
Vom Kinderbuch zur Märchenforschung (Viera Gašparíková)	308
BÜCHERBESPRECHUNGEN UND REFERATE	

CONTENTS

TO THE FUNCTION OF SOCIAL GROUPS IN SHAPING THE SOCIAL CONSCIOUSNESS AND THE WAY OF LIFE – HISTORICAL AND ETHNOCULTURAL ASPECTS

Filová, Božena: On ethnographical research of social groups	8
Sirovátká, Oldřich: The group, the people and the nation in the conception of folklore	13
Jakubíková, Kornélia: Sexual and age differentiation in the wedding customs in Slovakia	19
Nikolić, Desanka: Authority and socialization of the individual in family	29
Radošanović, Miljana: Socialization in Serbian ethnography of 19th and the first half of 20th century	35
Ratica, Dušan: The role of old people in the family and in social life of the Slovak village	39
Onderčaninová, Andrea: Social contacts of old people at the present time	45
Beneš, Bohuslav: The influence of the tradition on the rise and shaping of groups in the children's folklore	51
Profantová, Zuzana: Generation as a determinant in the transmission and tradition of folklore genre	55
Slavkovský, Peter: Seasonal workers as a social group	65
Kaťavský, Michal: The social origin of artisan's apprentices and the contractual relationships in the chosen regions of Slovakia within the years 1889–1938	71
Cukán, Jaroslav: The function of a subsidiary association in mining village	83
Kardošová, Monika: Craftsmen as a professional group and their significance for the social life in town in the interwar period	91
Darulová, Jolana: The reflection of social groups in folk prose	99
Habovštík, Anton: The secret language of upper-Oravian linen-dealers as the expression of their group distinction	103
Bandić, Dušan: To the study of value orientation of a scientific institution as a specific social group	111
Frolec, Václav: Microstructure of the traditional local community in Bohemia and Moravia in the 19th century	117
Kovačevičová, Soňa: The life of associations in Liptovský Mikuláš within the years 1830–1945	135

Langer, Jiří: The significance of social environment for the cultural differentiation in the development of settlement	150
Podoba, Juraj: The reflection of social structure in the development of building culture and dwelling in the Slovak villages	160
Méryová, Margita: The age and social differentiation of the local community (based on the example of dancing life)	167
Štibrányiová, Tatiana: To the problems of the territory groups (on the example of a new-ground settlement Valaská Belá)	173
Kandert, Josef: The function of the so-called better families in creating the value systems in the village of central Slovakia	181
Škovierová, Zita: The present-day functions of neighbour groups	184
Paríková, Magdaléna: The position and function of servants in local community	191
Chorváthová, Ľubica: To the question of influence of the religious life on shaping the interest groups of the local community of Slovakia in the first half of 20th century	194
Popeľková, Katarína: Social occasions of meeting the inhabitants in a small town in the inter-war period	199
Beňušková, Zuzana: The profession of midwives in the cultural and historical context	205
Falčanová, Ľubica: The cooperative trade and local community	215
Sulitka, Andrej: To the differentiation of folklore traditions of the extinguishing local community in the region with mixed nationalities	224
Michajlova, Kafa: Itinerant singers-beggars as a social group and their function in society	230
Kiliánová, Gabriela: Beggars as a social group and their relations to the local community	237
Luther, Daniel: The Bratislava promenade in the past	247
Vanovičová, Zora: To the social function of folklore characters in the town	253
Švecová, Soňa: The function of social consciousness in the shaping and existence of ethnographical groups in Slovakia	257
Marušiaková, Jelena: Small ethnic groups – an attempt at the internal classification	262
Dubayová, Mária: To the problems of the relations between the gipsy local and the gipsy ethnic group	274
Mann, Arne, B.: Choice of marital partner in Gipsies-Roma in the region of Spiš	278
Salner, Peter: Remarks on Colloquy	285
DISCUSSION	
Lešák, Milan: Ethnofilm Čadca – Retrospective Remarks	287
Urban, Milan: Films about Folk Cultur and Ethnofilm Čadca	292
Luther Daniel: Scientific film and Video-record on the Ethnofilm Čadca	294
Lužica, René: Ethnofilm and television programmes about folk cultur	295
Discussion on free tribune of Ethnofilm Čadca 1988	298
The final protocol from the session of the Jury of Ethnofilm Čadca 1988	300
REVIEWS	
After Ema Marková (Jarmila Paličková-Pátková)	302
Salution to the anniversary of Soňa Švecová (Marta Botiková)	304
To the anniversary of M. Kasper (Milan Lesčák)	305
The Conference entitled "Ten years of the institutional ethnographic research of south Gemer region (Jozef Liszka)	306
The IXth International Symposium of Ethnographia Pannonica (Juraj Podoba)	306
The VIIth International Conference of folklorists in Bulgaria (Hana Hlôšková)	307
From children's books to the investigation of fairy-tales (Viera Gašparíková)	308
BOOKREVIEWS AND REPORTS	

FUNKCIE SPOLOČENSKÝCH SKUPÍN PRI FORMOVANÍ SPOLOČENSKÉHO VEDOMIA A SPÔSOBU ŽIVOTA

– HISTORICKÉ A ETNOKULTÚRNE ASPEKTY

V dvojčísle 1–2/1990 časopisu Slovenský národopis sprístupňujeme súbor príspevkov, orientovaných na spoznávanie funkcií spoločenských skupín pri formovaní spoločenského vedomia a spôsobu života, a to z historických a etnokultúrnych aspektov bázania. Väčšina príspevkov odznela na vedeckom kolokviu, venovanom tejto výskumnej úlohe (Piešťany, 29. V. – 1. VI. 1989) a zachováva si i v publikačnom spracovaní charakter potrebný pre spoločné kolokviálne overovanie a precizovanie poznatkov. Niektoré príspevky vznikli dodatočne na objednávku redakcie (D. Nikoličová, M. Radovanovičová, D. Bandič, A. Habovštiak, J. Marušiaková).

Kolokvium nadviazalo na cyklus pracovných stretnutí a seminárov Národopisného ústavu SAV k danej problematike. Znamenalo prvú etapu jej zmapovania z hľadiska poznávacích cieľov etnografickej a folkloristickej vedy. Takýto cieľ si kladie i dvojčíslo, ktorým výsledky riešenia sprístupňujeme. Novembrový prudký zvrat spoločenských pomerov v našej vlasti, otvárajúci pozitívne predpoklady pre reálne uplatnenie demokracie v živote jednotlivca a celej spoločnosti, znamená i pre etnografiu a folkloristiku rozšírený priestor uplatnenia jej poznatkov. Znamená pre ňu výzvu pravdivými analýzami spoločenskej skutočnosti z hľadiska jej historických a etnokultúrnych determinácií prispievať k jej hlbšiemu poznávaniu a najmä zdokonalovaniu. Redakcia časopisu Slovenský národopis víta a prijíma túto výzvu. Je presvedčená, že i súbor príspevkov nášho dvojčísla – pripravených ešte pred novembrovými udalosťami 1989 – naznačuje, že etnografia a folkloristika u nás má pre pravdivé a nezužované vedecké zhodnocovanie vývinu spoločnosti vlastné pozitívne skúsenosti a východiská s cieľom humanizovať ju, ktoré sa v našom časopise odrážalo už v predchádzajúcom období.

REDAKCIÁ

GENERÁCIA AKO DETERMINANTA V TRANSMISII A TRADÍCII FOLKLÓRNEHO ŽÁNRU

ZUZANA PROFANTOVÁ

Národopisný ústav SAV, Bratislava

Príspevok, poukazujúci na význam vekovej skupiny vo vzťahu k vybranému folklórному žánru, je formulovaný z výsledkov našej širšie koncipovanej práce.¹ Samostatná kapitola tejto práce bola zameraná na výskum súčasného stavu a súvislostí repertoáru pranostík na Slovensku a vo vybraných lokalitách. Cieľom bolo získať čo najširší materiál zo súčasnosti a zároveň nadobudnúť predstavu o súčasnej štruktúre repertoáru, vlastnostiach, spôsobe existencie a nositeľoch. Podarilo sa nám to v prvej fáze práce s použitím ankety. Dotazníky sme rozoslali v roku 1979 na MNV do 250 vybraných lokalít Etnografického atlasu Slovenska, vtipovaným dopisovateľom Slovenskej národopisnej spoločnosti pri SAV, ako aj niektorým vedúcim folklórnych skupín. Vrátilo sa nám viac ako tretina dotazníkov s odpoveďami a materiáлом rozličnej šírky a kvality.

Druhou sondou do súčasnosti bol výskum v obci Prochot, okr. Žiar nad Hronom a prieskum v obci Veľké Bielice, dnes súčasť Partizánskeho, obidva s rozsiahlym standardizovaným dotazníkom. Tákytoto spôsobom sme získali obšírný materiál, ktorý nám umožnil vyslovíť sa k mnohým otázkam dosiaľ v literatúre neriešeným. V súvislosti s vymedzením ľažiskovej témy našej práce sme sa v tejto kapitole zamerali na riešenie nasledovných otázok:

- a) súvislosti súčasného repertoáru (základná charakteristika prameňov 17.–18. storočia);
- b) charakteristika súčasného repertoáru;
- c) primárna a sekundárna životnosť pranostík;
- d) súčasný repertoár v lokálnom spoločenstve (mikroanalýza).

V každej z týchto podkapitol sa nám určitým

spôsobom zrkadlil priamo či nepriamo vzťah repertoár – spoločenstvo, nositeľ.

V podkapitole *Súčasný repertoár v lokálnom spoločenstve* (mikroanalýza) bolo našim prvordým záujmom pri výskume v lokalite Prochot (okr. Žiar nad Hronom), získať nielen prehľbenejší obraz jedného lokálneho repertoáru s možnosťou porovnať individuálne repertoáre a načrtiť jeho lokálne jadro, ale predovšetkým poukázať na viaceré problémov zameraných na vzťah repertoár-spoločenstvo. Zároveň sme mali možnosť konfrontovať repertoár lokality Veľké Bielice s početnými materiálmi z ankety vo vybraných lokalitách na Slovensku, ktoré jasne naznačili niektoré súčasné tendencie. Tieto sme sa rozhodli overiť si a obohatiť pozorovania čiastkovo aj o kvantitáčny rozmer. Informácie o závislosti repertoáru na nositeľovi a niektorých otázkach biológie a ekológie žánru sme získali metódou interview a standardizovaným dotazníkom. Sociometrické údaje sme vyhodnotili a výsledky doplnili komentárimi. Materiál získaný dotazníkom sme analyzovali z niekoľkých vybraných aspektov. Ukázalo sa, že výrazne zmenené materiálne podmienky a nápor masovej kultúry značne narušili a modifikovali vzťah nositeľa k vlastnej lokálnej kultúre a jej konkrétnym prejavom, čo sa prejavilo najmä v hodnotiacich postojoch k vybraným otázkam. V prvom rade sme vychádzali z projekcie sociálnej štruktúry spoločenstva do repertoáru.

Repertoár je závislý od nositeľa a nositeľ je determinovaný sociálnou praxou. Avšak nie všetky sociálne určenosť rozhodujúcou mierou vplyvajú cez nositeľa na repertoár. Význam sociálnych

Hrabáčky. Okolie Zvolena, 20. roky. Foto K. Plicka. Fotoarchív SNM Martin

faktorov, rozhodujúcich pre existenciu repertoáru pranostík, sme sledovali v nasledujúcom poradí dôležitosti: a) vek nositeľov, b) zamestnanie, c) vzdelanie, d) pohlavie.

Naším cieľom bolo získať obraz o stratifikácii a hierarchii sociálnych determinánt spoločenstva vo vzťahu k repertoáru, ako sa oni premetajú v synchrónnom reze i mikrovýinových tendenciach repertoáru, ale aj vo výraze hodnotiacich postojov – v rovine folklórneho vedomia.

Za najvýraznejšiu sociálnu determinantu vo vzťahu repertoár – spoločenstvo považujeme vek nositeľa. Ako ukázal aj hĺbkový výskum, vek nositeľa oprávnene považujeme zároveň za kategóriu príznakovú vo vzťahu k repertoáru pranostík.

Výrazná determinovanosť repertoáru vekom v súvislosti s prísloviami² bola už v zahraničnej literatúre pertraktovaná. Bádatelia dospleli k názoru, že najaktívnejší nositelia tradícií príslovních žánrov sú z najstaršej generácie a frekvencia používania klesá smerom k mladším vekovým skupinám. Napr. deti vo veku základnej školy nemajú takmer nijaký vzťah k prísloviam, hoci v súčasnosti existuje pomerne bohatá detská literatúra, v ktorej je tento žáner obsiahnutý. Vyplýva to pravdepodobne z psychických dispozícií v útoku veku a zo samotnej podstaty výrokov. Poetické obrazy, ktorími je realita formulovaná, sú pre deti natoľko abstraktné, že ich nedokážu ani dekódovať a ani pochopiť.

Mladiství približne do dvadsiateho roku používajú príslovia zriedkavo, zväčša na zosilnenie účinku výpovede, pričom autoritatívnosť príslovia podčiarkujú formulou – „ako sa hovorí“, „moja stará mama hovorievala“ a pod. V najmladšej generácii asi do 25 rokov je frekvencia poznania a používania prísloví, ale aj pranostík veľmi nízka, ako to potvrdili naše výsledky i výsledky výskumu švajčiarskeho agrárneho historika A. Hausera.³

Naše výsledky dosiahnuté výskumom vzťahu repertoár – najmladšia generácia (hranicu sme zvýšili na 30 rokov) nepovažujeme za vyčerpávajúce z nasledovného dôvodu: hoci problematika najmladšej generácie nebola fažiskovou, ukázalo sa, že výskumná vzorka respondentov aj v rámci ostatných výskumov v porovnaní s inými generáciami nebola dostatočne charakteristická. Čo sa však týka porovnania s materiálom z obce Veľké Bielice a s výsledkami A. Hausera môžeme hovoriť o paralelných tendenciach. Štruktúra skladby materiálu zároveň koreluje s repertoárom starších generácií – 57,69 % tvoria symptomatické pranostiky, 42,30 % sme zaznamenali kalen-

dárnych výrokov, z toho 98,0 % je výrokov, ktoré sa viažu k počasiu a iba 1,92 % výrokov hovorí o úrade. Z celovej sumy získaného materiálu sme od najmladšej generácie získali iba 10,5 %.

Ďalšiu vekovú strednú a staršiu kategóriu sme stanovili vo vekovom rozpäti 30–60 rokov. Táto bola najširšie ohrianičená i najpočetnejšie zastúpená, avšak ako sa ukázalo, materiálovou bola na jednej rovine s najstaršou generáciou. Získali sme 55,15 % symptomatických pranostík, 44,8 % kalendárnych, 84,3 % vypovedí o počasi a 15,69 % o úrade a poľnohospodárskej práci. Čo nás prekvapilo, nepotvrdila sa pôvodná hypotéza, že s narastajúcim vekom bude narastať šírka zastúpenia kalendárnych výrokov.

Zloženie získaného materiálu najstaršej generácie, ktorú sme si stanovili nad 60 rokov, bolo nasledovné – 58,53 % symptomatických výrokov, 42,3 % kalendárnych výrokov, 81,81 % pranostík o počasi a 18,18 % výrokov dotýkajúcich sa úrody a agrotechnických termínov.

M. Hainová⁴ uvádza o prísloviach, že k ich aktívнемu osvojovaniu dochádza väčšinou asi do päťdesiateho roku života, čo sa prejaví v najstaršej generácii v ich bohatom používaní ako výraze životných skúseností a určitej mûdrosti.

V prípade pranostík bola táto veková hranica v minulosti pravdepodobne nižšia, keďže charakter pranostík je predovšetkým prakticistickej. Životné okolnosti, závislosť od počasia i ekonomickej pohnutky prirodzene nutili rolníka zaujímať sa o tieto výroky a osvojiť si ich. Zároveň veková hranica zapojenia mladistvých do pracovného procesu bola v minulosti podstatne nižšia ako dnes. Z týchto dôvodov bol potom repertoár strednej a staršej generácie v minulosti stabilizovaný relativne skôr.

Z meny v repertoároch jednotlivých generačných vrstiev sa premetajú nielen v rozsahu a skladbe repertoáru, v používaní, ale aj v postojoch, hodnotení a vzťahu jednotlivých generácií k skúmanému žánru, t. j. v rovine vedomia.

Najvýraznejšie sa nám táto skutočnosť prejavila vyhodnotením hodnotiacej škály zameranej na pranostiky.

Otázka znala: Myslite si, že pranostiky sú: pravdivé, nepotrebné, vtipné, zastarané, nepravdivé, užitočné, žartovné, čiastočne pravdivé, hlúpe, sú overené skúsenosťou, nemoderné, potrebné, sú to iba babské povery, sú pamiatka po predchádzajúcich generáciách?

Jednoznačne najfrekventovanejšia odpoved vo všetkých generáciách bola, že pranostiky sú čiastočne pravdivé (t. j. neutrálny postoj), v strednej a staršej

generácií sa vyskytlo najviac názorov, že sú pamiatka po predchádzajúcich generáciách, menej už, že sú overené skúsenosťou a užitočné (pozitívny postoj). Že sú pranostiky overené skúsenosťou uvádzali aj respondenti z najmladšej generácie. Prekvapivo sa vyskytli názory práve v najstaršej generácii, že sú pranostiky zastarané.

Vzťah k žánru a jeho hodnotenie vyjadrujú aj odpovede na otázky nášho dotazníka, týkajúce sa názorov na pravdivosť a reálnosť pranostík (otázka č. 6, č. 32).

Otázka č. 6 – V prílohe televíznych novín bola pred rokmi uvádzaná ľudová pranostika. Myslite, že bola pravdivá?

Otázka č. 6

	A	B	C	
áno	3	4	1	A — najstaršia generácia
nie	1	1		B — staršia a stredná generácia
čiastočne	5	8	4	C — najmladšia generácia
neviem			2	

Najviac odpovedí má reálny charakter a podobný charakter má aj vyhodnotenie otázky č. 32, kde sa opýtujeme na pravdivosť pranostík v kalendároch. (Myslite si, že predpovede v kalendároch boli pravdivé? áno, nie, čiastočne.) Odpoveď: – čiastočne, je do istej miery alibistikou, pretože sa vyskytli prípady, kedy ten istý informátor uvádza v otázke č. 6, že sú pravdivé a na hodnotiacej škále uviedol, že sú nepravdivé, prípadne iba čiastočne.

Bádatelia D. Krech, R. S. Crutchfield a E. L. Ballachey rozoznávajú kognitívne, emotívne a konatívne zložky postoja, t. j. chápu postoja ako zložitú dispozičnú štruktúru, v ktorej sa opäť uplatňujú všetky základné zložky psychickej činnosti. Postoje vyjadrujú obsahy, sú to hodnotiace vzťahy.⁵ Postoje majú rôzne formy vonkajších prejavov ako napr. mienka, presvedčenie, názor, súd a iné, tak ako sme sa ich pokúsili postihnúť v našom dotazníku.

Zaujímavý názor v súvislosti s reálnosťou pranostík a motiváciou ich zapamätnania uviedol jeden z našich informátorov – „Pranostika sa zakladá dosť na pravde, ale ak to oklame, ľudia to pustia z hlavy“ (nar. 1919).

Dalšími kontrolnými otázkami, ktoré obsahovali postojovú zložku, sú odpovede na otázky č. 2, č. 3, čiastočne č. 4, č. 5.

Otázka č. 2 – Riadili ste sa v minulosti pranostikami?, je nasmerovaná na staršiu a najstaršiu generáciu. Z respondentov najstaršej generácie všetci odpovedali áno, až na jednu respondentku (nar. 1920), u ktorej sme aj kontrolnými otázkami dospeli k poznatku negatívneho postoja k pranostikám, pričom jej latentný repertoár tvoril až 33 výrokov.

Odpoveď na otázku č. 3 – Riadite sa dnes pri predpovedaní počasia a) pranostikami, alebo b) počúvate rozhlas, c) televíziu, d) čitate predpověď z novín, e) aj pranostikou aj niektorým z uvedených prameňov, vyšla pri vyhodnotení jednoznačne v prospech poslednej alternatívy. Respondenti tak mohli uviesť zároveň aj viac prameňov. Pri uvedení kladnej odpovede na alternatívu a) respondenti uvádzali dodatok, že pranostikami sa riadili najmä v mladosti.

Otázka č. 3

	A	B	C
Pranostiky	3	1	
Rozhlas	5	3	4
Televízia	4	2	3
Noviny	—	—	
Pranostiky a iné	5	7	

Otázka č. 4 – Ked počúvate rozhlas alebo televíziu, komentujete vy alebo niekto z rodiny predpověď počasia? Ako? Nepoužijete pritom niekedy ľudovú pranostiku? Často alebo zriedkakedy? (Dodatočne sa ukázalo, že otázka bola formulovaná nesprávne.)

Otázka č. 5 – Zvyknete porovnávať pranostiku s predpovedou v televízii, v rozhlasovej?

V najmladšej generácii sú odpovede jednoznačne na otázku č. 4 negatívne a na otázku č. 5 taktiež, až na jedinú pozitívnu odpoveď. Stredná a staršia generácia pristupuje viditeľne k pranostikám najuvážlivejšie. Na otázku č. 4 sme zaznamenali negatívnu odpoveď osemkrát a päťkrát neutrálnu (niekedy, resp. zriedkakedy). Pri otázke č. 5 porovnáva iba jedna respondentka oficiálne predpovede s ľudovou pranostikou, pričom aj konkrétnie citovala singularitnú pranostiku – Medardova kvapka, štyridsať dní kvapká, ktorá sa podľa jej

Otázka č. 4

	A	B	C
+	2×		
-	5×	8×	7×
?	2×	5×	

Otázka č. 5

	A	B	C
+	1×	1×	1×
-	6×	10×	6×
?	1×	1×	2×

názoru vždy vyplní: avšak pranostiku „vianočnú“, že počasie každého dňa od Lucie do Štedrého večera predpovedá počasie v jednotlivých mesiacoch roka, informátorka nepotrvdila. Dva respondenti tieto predpovede porovnávajú – niekedy, ale veľká väčšina – neporovnáva. V najstaršej generácii je situácia paralelná, tak ako to vidíme z tabuľiek.

Otázka č. 7 – Myslite si, že je to správne, keď v televízii, novinách, časopisoch uverejňujú takéto staré ľudové predpovede? Alebo si myslite, že v modernom svete už nemajú miesta? a otázka č. 8 – Mali by ich viac uvádzať, tak ako sa uvádzajú ľudové piesne, tance, zvyky?, spolu súvisia. Naším cieľom bolo zistif predovšetkým názor na význam pranostík v súčasnosti. S týmito otázkami súvisia aj otázky č. 25 a č. 26, ktoré zistujú názory respondentov na význam pranostík v minulosti (otázka č. 25) a v súčasnosti (č. 26 ako kontrolná otázka), i na dôvody zániku nielen pranostík, ale aj iných javov tradičnej ľudovej kultúry.

V najstaršej generácii sme zaznamenali ako hlavný dôvod frekventovanejšieho uplatňovania pranostík v masmédiách (otázka č. 7 a č. 8) skeptický prístup k oficiálnej meteorologickej prognóze a zároveň potvrdenie správnosti mnohých ľudových výrokov. (*Šak ani čil sa neplní šetko čo hlási rádio*, nar. 1889; *Ani meteorológovia nevedia šetko*, nar. 1913; *Áno, šak pritom (uverejňovaní pranostík) sa nichto nezhorší, je tam veľa pravdy*, nar. 1911.) Zároveň však vidí už aj najstaršia generácia v pranostíkach „dedičstvo minulosti“, kuriozitu a odporúča ich na ozvláštneanie napr. oficiálneho vysielania (*Nech majú čo počúvať*, nar. 1920; *Je to zaujímavé na porovnanie*, nar. 1901; *Sú to staré porekadlá*, nar. 1921).

Ako ďalší dôvod sa objavuje v strednej a staršej generácii udržanie kontinuity žánru, zachovanie kultúrneho dedičstva pre budúce generácie. (*Aby si to nová generácia zachovala*, nar. 1922; *Aby vedeli terajší, aby sa to šírilo ďalej*, nar. 1945; *Bolo by to vhodné, vedať svet príde k tomu, myslím, že svet sa vráti a budú sa tí mladí toho držať*, nar. 1908; *Každý si to rád pozrie, niekto si strandu správí, ale zato sa to dosť splní*, nar. 1934.)

Väčšina respondentov najmladšej generácie sa vyjadruje v prospech publicity pranostík, avšak bližšie dôvody prevažne neuvádzajú. Jedna informátorka nar. 1954 si zafixovala pranostiky vo funkcií zábavnej. Spomína si na ilustrované pranostiky uvádzané v prílohe televíznych novín – Predpoveď počasia a ako sama hovorí *bolo to zosniešnené obrázkami*. Ostatní z dotazovaných majú nevyhranený názor. (*Neviem, možno by malí*, nar. 1958; *Niekto by možno mal záujem porovať si to*, nar. 1957.)

Otázky č. 25 a 26 boli opäť koncipované na zistenie významu a funkcie pranostík v minulosti a dnes.

Otázka č. 25 – Myslite si, že pre život poľnohospodára v minulosti bolo dôležité, aby poznal takéto ľudové predpovede? Prečo?

Otázka č. 26 – Myslite si, že je to potrebné aj dnes?

Informátori strednej až najstaršej generácie uvádzajú, že poznanie pranostík bolo v minulosti dôležité a ako dôvod uvádzajú potrebu a nevyhnutnosť orientovať sa v biosfére na základe určitých princípov či poznaných zákonitostí, ktoré sú dnes nahradené inštitucionalizovanými informáciami sprostredkovanými masovokomunikačnými prostriedkami. Vyskytli sa názory (opäť v najstaršej generácii), že význam pranostík v minulosti neboli až taký veľký, aký im pripisujeme my. (*To [pranostiky] sa len tak klklo medzi sebou*, nar. 1889; *Nie, ako boli naučení, tak robeli*, nar. 1900.)

O súčasnosti, ak uvažujú v pozitívnom zmysle voči pranostikám, uvádzajú respondenti podobné odpovede ako pri otázke č. 7 a č. 8. (*Treba aj podľa toho [pranostiky], lebo podľa tých papierov, plánov sa to počasie nesplní, aj tu prax treba*, nar. 1945; *Možno aj viac ako len pre JRD*, nar. 1943.)

Odpovede respondentov z najmladšej generácie na tieto otázky sú nezdôvodnené, z čoho môžeme okrem iného predpokladať, že dosiaľ sa touto problematikou hlbšie nezaoberali.

Kritérium veku sa premieta nielen v samotnom repertoári a hodnotiacich postojoch jednotlivých generácií ku skúmanému žánru, ale ako to dokumentujú naše výsledky, aj v problematike transmisie a čiastočne aj prameňa poznania a ich vplyvu na formovanie individuálnych repertoárov.

Otázka č. 9 – Odkiaľ poznáte pranostiky? Počuli ste ich v rodine, poznáte ich z kalendárov, poznáte ich od susedov alebo spolupracovníkov? Ukázalo sa, že otázka nebola jednoznačne formulovaná, pretože sme chceli zistiť aj zameranie potenciálnych sociálnych skupín ako zdrojov informácií a zároveň aj miesto a význam kalendárov ako ďalších možných prameňov.

Rodinné prostredie sa ukázalo ako závažný faktor v procese transmisie a formovania individuálnych repertoárov (bližšie o tom otázka č. 10, ktorá vlastne prvú časť otázky č. 9 prehľbuje a dopĺňuje).

Ako vidíme z tabuľky, najväčší počet údajov je zaznamenaných v poslednej kolóne, v ktorej sme

spojili údaje o susedoch, spolupracovníkoch a rozšírili o prevažujúce údaje, v ktorých respondenti stanovili za zdroj svojich vedomostí – starých ľudí všeobecne.

	A	B	C
Rodina	2	3	4
Kalendár	1	3	2
Starí ľudia	6	7	5

Fakt, že rodinné prostredie malo v minulosti oviera výraznejší vplyv na formovanie folklórnych repertoárov a transmisiu vedomostí všeobecne, ako je tomu dnes, súvisí s faktom existencie trojgeneračných rodín, žijúcich spolu. Zároveň však súvisí aj s oslabeným sociálnym statusom najstaršej generácie v súčasnosti, ako na túto skutočnosť poukazujú odpovede na ďalšie otázky dotazníka.

Otázka č. 10 – Kto u Vás v rodine pozná (1) najviac pranostík?

Starý otec	—	6	1
Stará matka	3	2	2
Otec	2	2	1
Matka	3	1	2
Iní	ujec	nevesta	svokor

Otázky č. 11 – Čo si myslíte, prečo to tak bolo? a č. 15 – Poznali Vaši rodičia, starí rodičia viac týchto predpovedí ako vy, čo myslíte, prečo?, súvisia s predchádzajúcou otázkou a objasňujú dôvody, resp. domnenky respondentov, prečo práve staršie vekové skupiny sú nositeľmi tradície žánru.

Ako dôvody, prečo práve uvedený člen rodiny pozná (1) najviac pranostík, uvádzali respondenti – predovšetkým profesionálny záujem o pracovné zameranie, osobné intelektuálne vlastnosti uvedeného nositeľa, ale aj frekventovanejšiu komunikáciu s najstaršou generáciou v minulosti. (*Starý otec bol rolník*, nar. 1934; [matka] *Stále bola pri tom, viac si to všímala*, nar. 1943; [stará matka] *Ich to zaujímalo, boli podnikavejšia, mama nie*, nar. 1900; [nevesta] *Jój, ona má dobrú pamäť*, nar. 1908; *Viac sa so starými ľuďmi stretávali*. *Dnešní mladí ničomu neveria*, nar. 1947.) Tiež odpovede na otázkou č. 15 jednoznačne

vypovedajú o odlišných podmienkach života v minulosti. Na prvom mieste uvádzajú respondenti primárnu potrebu vyplývajúcu zo spôsobu zabezpečenia obživy, t. j. ekonomickej motiváciu. Taktiež významné miesto tlače a silný psychologický vplyv písaného slova v tradičnej ľudovej kultúre v minulosti. Zároveň však poukázali aj na čoraz väčšiu absenciu kontaktnej komunikácie v súčasnosti, a to nielen v rámci generácií celkovo, ale i v rámci jednej generácie; životné tempo sa zvyšuje a čoraz viac a s neobyčajnou silou pôsobia najmä masovokomunikačné prostriedky (televízia). (*Ked bola žatva, robilo sa, potom reči boli doma. Čil len tovární robia a nemajú čas debatovať*, nar. 1904; *Boli na to odkázaní. Bolo to aj tlači, keď to videli napísané, viac tomu verili*, nar. 1921; *Nemohli sa spoľahnúť na rádia, boli sme na tom závislí, mali sme malé hospodárstvo*, nar. 1919; *Boli rolníci, v poli si dávali na šetko pozor. Nebolo televízie ani rádio, riadili sa len podľa počasia. Ked sa to raz splní, tak sa to zamerkuje. Kým človek žije, ždy sa učí*, nar. 1913; *Z potreby hospodára. Žili z pôdy, museli sa zaujímať. Dneska sa šetci spoliehajú na rozhlas, televíziu. Nie sú na to odkázaní*, nar. 1923; *Bola iná doba*, nar. 1948; *Žili z pola, tak im na tom záležalo, nemal čas nad tým špekulovať*, nar. 1945.)

V rámci uplatnenia generačného aspektu vo vzťahu repertoár – spoločenstvo chceli by sme sa vyjadriť aj k niektorým otázkam transmisie tohto druhu informácií, ktorá sa dotýka predovšetkým starších vekových kategórií, a zároveň poukázať opäťovne na generačne odlišný postoj k žánru.

Otázka č. 14 – Spomíname Vy, pred svojimi deťmi, vnukmi tieto ľudové pranostiky, kedy?

	A	B
Málo, niekedy	2	4
Nie	3	4
Áno	4	5

Ako vidíme z tabuľky, najviac informácií v oboch generáciách je kladných. V najstaršej generácii však dvakrát zo štyroch – áno a raz – z dvoch niekedy, bola uvedená poznámka, že mladí tomu aj tak neveria a že ich to ani nezaujíma. O samotnej príležitosti bližšie vypovedajú odpovede na otázky č. 12 a č. 13.

Vzťah mladá – staršia generácia, znížený sociálny status najstaršej generácie, ale aj záujem,

resp. nezáujem o poznatky starších a starých ľudí, torzovite naznačujú odpovede na otázky č. 20.

– Myslite si, že všeobecne sa už neverí starým ľuďom čo rozprávajú, že už nie sú v takej úcte starí rodičia ako kedysi, ich slová nemajú takú váhu ako kedysi?, taktiež na otázku č. 21 a a doplňujúco i na otázku č. 18.

V strednej a staršej generácii sme zaznamenali zaujímavé názory. Všeobecne sa usudzuje, že starí ľudia už nie sú v takej úcte ako to bolo voľakedy. Respondenti to zdôvodňujú ekonomickej a sociálnej závislosťou detí od rodičov v minulosti, tiež výchovnou funkciou, ktorú spĺňali starí rodičia v patriarchálnych veľkorodinách. Všeobecne môžeme hovoriť o faktoroch 1. morálnych a psychologických, 2. ale aj ekonomických.

Respondenti z najstaršej generácie túto skutočnosť bez výnimky potvrdili. (*Rozprávanie starých ľudí veľa znamenalo, dneska sú tie technické vymoženosť, televízia, nie je čas*, nar. 1921; *Mladí sa nám len zasmejú*, nar. 1913.) Výstižne túto súčasnú tendenciu sformuloval informátor, narodený r. 1919, Prochot – Áno, starí ľudia mali väčšiu úctu, dneska už ako keby zavadzali. Je to vec výchovy, dnes hlavne v školách mala by to byť prvoradá vec. A ak otec nedá deťom výchovu, nedá im nič, môže im dať bars čo, tak to bolo – a je dnes.

Z názorov opačnej strany – mladej generácie, uvádzame odpoveď informátorky, nar. 1954, Prochot: Sú niektorí takí, do 15 rokov. Ale ubližuje sa tým mladým. Začali sme v lepšej dobe žiť, vývoj je vpred, my sme to neskúsili čo oni.

Uvedený materiál nám dokumentuje závažné skutočnosti z „ekosféry“ pranostík. Zmeny v ekonomických štruktúrach a štruktúrach spoločenského vedomia v súčasnosti pôsobia na súčasný stav nami skúmaného predmetu, a zároveň naznačujú neistý smer jeho vývinu v budúcnosti.

Otázka č. 21 – Myslite si, že mladá generácia nemá o to (vedomosti a poznatky starších vekových kategórií, vrátane pranostík) záujem, prečo asi?, je v podstate adresovaná všetkým trom generáciám.

V odpovediach najstaršej generácie panoval všeobecne názor, že mládež nemá o ich poznatky záujem (*Nechcú tomu veriť*, nar. 1904; *Inakšie školy sú, inak učia*, nar. 1901; *Je im dobre, je o nich postarané, samé výhody majú*, nar. 1906; *Je to vývoj, staré sa búra, aj keď sú to veci šetko dobré*, nar. 1919).

Respondenti strednej a staršej generácie sa vyjadrujú k otázke č. 21 zmierlivejšie, väčšina dotazovaných uvádza, že nie všetci mladí sú bez

záujmu, že k nim treba pristupovať diferencovať, a ak skutočne nemajú záujem, dôvod vidia v zmenených životných podmienkach a rýchлом životnom tempe. (*Ako ktorí, dvadsaťroční nie, nar. 1943; Nemá čas sa zamýšľať, není to pre nich dôležité, chápú to ako žart*, nar. 1945; *Nie všetci, nar. 1922; A či z ľahostajnosti?*, nar. 1939; *Iná doba, možno zlá výchova*, nar. 1948.)

Respondenti najmladšej generácie zdôvodňujú všeobecne svoj nezáujem taktiež zmenenými životnými podmienkami v súčasnosti, ako aj inými, odlišnými záujmami. (*Mladý sa učí stále, myslí si, že vie dosť. Nie každý je rovnaký. Žijeme iným tempom, ľudia nemajú čas na seba. Každý je viac do seba*, nar. 1958; *Ako si vychováš, tak máš, ako ktorí*, nar. 1957; *Niekto by mal aj záujem, ale nevedia o tom, že by to aj existovalo*, nar. 1956.)

Otázku č. 18 sme chápali ako kontrolnú a doplňujúcu, no získali sme zaujímavý materiál, ktorý v podstate naznačuje a poukazuje na určitý negatívny spoločenský jav, ktorý sa podľa slov respondentov sformoval a nadobudol všeobecný charakter v súčasnosti a ktorý ohrozuje nielen životnosť tohto žánru, ale aj mnohých iných pozitívnych tradícií. Nazvali sme ho *psychickou bariérou* (frustráciou) v postojoch staršej, ale najmä najstaršej generácie, ktorá sa vytvorila pod vplyvom zjednodušujúceho a negativistického prístupu mladších vekových kategórií. Samozrejme, že v našich konštatovaniach prihliadame na princípy vekovej cyklizácie a prirodzený nadčasový princíp antitetického generačného postoja mladí-starí, avšak pre perspektívnu životnosť žánru pranostík považujeme tento stav za znepokojivý.

Otázka č. 18 znala – Myslite si, že starí ľudia by mali oboznamovať mladé generácie so svojimi poznatkami?

Príslušníci najstaršej generácie uvádzajú: *Čilej mladí nechcú starých počúvať, oni sú múdrejší, starých držia za sprostých*, nar. 1889; *Mladí sú múdrejší, starí len, ved' viete!*, nar. 1913; *Keby boli dobrie, tak by to bolo osožnie*, nar. 1920; *Áno, pokiaľ by ich to zaujímalo*, nar. 1919; *Je to zbytočné, podľa záujmu – skôr pre zaujímať, chápú to ako istý typ staromilstva*, nar. 1921.

Podobne skeptické odpovede uvádzajú príslušníci strednej a staršej generácie, ktorí vyzdvihujú praktický prínos odovzdávania skúseností. (*Mali, keby áno, nadobudli by skúsenosti vedľa toho*, nar. 1922; *Na škodu by im to nebolo*, nar. 1945; *Lebo mladí nechcú veriť ako to bolo*, nar. 1934; *Áno, ale keď sa vám povysmievajú, neveria*, nar. 1908.)

Príslušníci najmladšej generácie pristupujú k prijímaniu poznatkov od starších generácií selektívne. Na otázku uvádzajú kladnú odpoved, no v niektorých prípadoch s dodatkami (*podľa toho s ktorými*).

Získaný materiál plne potvrdzuje všeobecné vedecké zistenia o rozhodujúcej úlohe faktoru veku vo vzťahu repertoár-spoločenstvo, a to nielen v šírke, zložení a kvalite repertoáru, ale aj v individuálnych postojoch a hodnoteniach.

Náš náčrt analýzy uzatvárame komentárimi k otázke č. 19 (súvisí čiastočne s otázkou č. 20) a otázke č. 27, ktoré sice vypovedajú o skúmanom žánri, ale dokumentujú aj generačne odlišný prístup k mnohým javom tradičnej ľudovej kultúry.

Otázka č. 19 – Čo si myslíte, prečo dnes stále ubúda ľudí, ktorí poznajú a používajú staré praktiky, zvyky a aj ľudové predpovede?, myslíte si, že ľudia týmto predpovediam neveria, prečo asi?

Pri vyhodnocovaní dotazníka sa ukázalo, že otázka je príliš široko koncipovaná. Druhá časť otázky bola v podstate zodpovedaná pri otázkach č. 2, č. 6, č. 32. Odpovede, ktoré sme zaznamenali, sú v podstate rovnakého charakteru ako v predchádzajúcich otázkach – nezáujem mladých, zmenené životné podmienky (napr. dostatok peňazí, sociálno-ekonomicke zabezpečenie), rýchle životné tempo, oficiálne predpovede meteorológov, redukcia medzigeneračnej kontaktnej komunikácie (uvádzajú respondenti starújú a najstarújú generáciu). Za najmladšiu generáciu hovorí odpoveď informátorky, nar. 1952, Prochot: *Mladí chcú žiť moderne*, ktorá v podstate potvrdzuje argumenty ostatných vekových kategórií.

Otázka č. 27 – Čo si myslíte, prečo miznú, strácajú sa staré tradičné zvyky, piesne, kroje, remeslá?

Odpovede respondentov všetkých vekových skupín boli značne rôznorodé, no napriek tomu v starších vekových kategóriách prevláda názor, že mladá generácia nemá o tradičnú kultúru záujem a ani čas sa o ňu zaujíma, a že dáva prednosť modernému spôsobu života (sledovanie televízie, návštevy diskoték, trávenie dovoleniek mimo lokality a ī.). Respondenti najmladšej generácie vidia dôvody značne zjednodušene – v zmenenom spôsobe života a v rámci neho neaktuálnych „starých“ zvykov.

Výsledky výskumu potvrdzujú niektoré zo všeobecných sociologických východísk štúdia vekových skupín. Je to najmä korelácia dynamickosti kultúry s prehľbenými medzigeneračnými roz-

ielimi. V štruktúre životného poľa⁶ dnešnej najstaršej a čiastočne staršej generácie a generácie ich detí a vnukov absentujú alebo sa vylučujú mnohé zložky. V chápaní historicko-sociologickej koncepcie pojmu generácia je to predovšetkým sociálne pole (a jemu nadadená spoločensko-ekonomická formácia), ktoré dáva v súčasnosti do protikladu mentálne polia najstaršej a najmladšej generácie, čím odlišne štrukturuje životné polia jednotlivcov tvoriacich danú generáciu (kohortu). Ako sme sledovali na skúmanej problematike, generačný aspekt determinuje funkčnú štruktúru, rozsah a skladbu repertoáru, a v minulosti práve on bol určujúcim faktorom v transmisii a tradovaní žánru. Analýza výsledkov výskumu v rovine folklórneho vedomia ukazuje, že generačne výrazne diferencované akceptovanie žánru hrozí doslova „krízou žánru“.

Rozdiely životných polí súčasných generácií spôsobuje rozdiely aj v medzigeneračnej transmisií kultúry. Ovplyvňuje a vytvára ich nielen vedecko-technický pokrok a zmeny v socio-profesionnej štruktúre dnešnej dediny a v tom ako sme už naznačili aj absentujúca komunikácia starí rodičia-vnuci na báze rodinnej výchovy v trojgeneračnej rodine, ale i selektívny prístup v odovzdávaní a najmä prijímaní informácií v rámci medzigeneračnej komunikácie. Veľakrát je to obojstranná strata motivácie ku komunikácii, spôsobená na jednej strane psychickou bariérou a na druhej strane azda sociálnou nezrelosfou, alebo jednoducho nezáujmom o všetko minulé, teda i hodnotné už ako potenciálne zastarané a prekonané.

Znižovanie potenciálu komunikačnej interakcie v generačne heterogénnych skupinách ukazuje sa dnes pre kontinuitu žánru pranostík urgentným. Ak dosiaľ v tradícii fungujúce a dnes ohrozené komunikačné kanály transmisie žánru nebudú v dostatočnej miere nahradené dominantnými informačnými kanálmi súčasnosti – masovokomunikačnými prostriedkami, výukou v škole, literatúre atď. – nadobúda naša práca o živote žánru pranostík v súčasnosti charakter záchranný, alarmujúci.

POZNÁMKY

- 1 PROFANTOVÁ, Z.: Kultúrno-historické a súčasné spoločenské kontexty pranostík. Analýza a interpretácia žánru. Kandid. dizertačná práca, NÚ SAV, Bratislava 1987, s. 289.
- 2 HAIN, M.: Sprichwort und Volkssprache. Eine Volkskundlich-sociologische Dorfuntersuchung.

Wilhelm Schnitz Verlag in Giesen 1951; MIEDER, W.: Sprichwort. Stuttgart 1977.

- 3 HAUSER, A.: Bauernregeln. Eine schweizerische Sammlung mit Erläuterungen. Zürich und München 1973.

- 4 HEIN, M.: c. d.

- 5 KRECH, D. – CRUTCHFIELD, R. S. – BALLACHEY, E. L.: Človek v spoločnosti. Základy sociálnej psychológie. VEDA, Bratislava 1968.
- 6 Pojem životné pole ako spätorš troch dialektických zložiek – biologického poľa, mentálneho poľa a sociálneho poľa, použili vo svojej práci KUBÁTEK, A. – SAK, P.: Teoreticko-metodologické poznámky k výzkumu mládeže a generácií. Sociolog. Čas. 25, 1989, č. 1, s. 23–42. Pri čom pojem sociálne pole

definujú ako „spoločenskou realitu – jedincu a skupin, k nimž je subjekt ve vzájemném vzťahu,
– jedincu a skupin, mezi nimiž existuje jednosmerné nebo obousmerné jednání,
– spoločenských procesů, na nichž se jedinci a skupiny aktívne nebo pasívne podliejí,
– materiálnych a duchovných výtvorov, vyjadrujúcich hodnoty společnosti“ (s. 32).

GENERATION AS A DETERMINANT IN THE TRANSMISSION AND TRADITION OF FOLKLORE GENRE

Summary

Within our broader designed work entitled The Cultural Historical and the Contemporary Social Contexts of Weather Proverbs, Analysis and Interpretation of the Genre we have turned attention to the present-day state and links of the repertoire of weather proverbs in Slovakia. Applying an extensive inquiry, interview and questionnaire we concentrated on gathering material and on microanalysis in chosen localities with the aim of obtaining information of the contemporary repertoire, its functional structure, extent, content, composition and linguistic characteristics, its trends of development but also trying to point at several problems oriented to the relation between repertoire and community. The sociometric data of the questionnaire were evaluated and completed by comments in order to get information on the dependence of the repertoire on its bearer as well as on some questions concerning biology and ecology of the genre. The material was analysed from chosen aspects. It appeared that the altered material conditions and the impact of mass culture have considerably disturbed and modified the relation of the bearer toward his own local culture (the village Prochot in the district Žiar nad Hronom, Veľké Bielice – Partizánske) and its concrete expressions which was mainly manifested in the evaluating attitudes toward chosen questions. First of all, we followed the projection of social structure of the community in the repertoire. The most pronounced social factor which was decisive with respect to the existence and continuity of the genre weather proverbs proved to be age – i.e. the so-called generation aspect and its direct link with the ways of genre transmission.

The changes in the repertoires of various genera-

tions have been projected not only in the extent and composition of the repertoire but also in its use, attitudes, evaluations and the relation of various generations to the studied genre, i.e. in the level of consciousness. After estimating the evaluation scale oriented to the weather proverbs, the most frequent response in all generations appeared unambiguously the one that the weather proverbs are partially true (i.e. neutral attitude), in middle and older generation there were several opinions, namely that it is a heritage of former generations, however, less of them responded that they have been verified by experience and are useful (positive attitude). The respondents of the youngest generation have also adduced that the weather proverbs were verified by experience. Surprisingly enough, the oldest generation sometimes responded that the weather proverbs were old-fashioned. The age criterion was reflected not only in the repertoire itself and in the evaluating attitudes of the individual generations toward the studied genre but also in the problems of transmission and partially in the source of knowledge and its influence on shaping the individual repertoires as can be proved by our results. The family environment and the existence of three-generation families in the past appeared to be an important factor in the process of transmission and shaping the individual repertoires. Equal importance gained the heterogeneration communication which is at the present weakened in the direction from the oldest generation which the former feels as the state of frustration. The analysis of the results at the level of folklore consciousness shows that the acceptance of the genre markedly differentiated according to generations at the present time (70-ies – 80-ies) can result in „crisis of the

genre". If the so far functioning and recently endangered communication channels of the genre transmission in the folklore tradition are not to be replaced sufficiently by the dominant information channels of the present time – by mass media,

education in schools, literature, press, etc., then our current work concerning the life of the genre weather proverbs will gain a saving and alarming character.

Pracovná skupina F. Milušíka v Travčiciach pri Terezíne. Všetci sú z obce Brvnište, okr. Považská Bystrica. 40. roky, autor neznámy. Repro J. Dérer. Fotoarchív SNM Martin

Slovenský národopis

Časopis Národopisného ústavu Slovenskej akadémie vied

Ročník 38, 1990, číslo 1–2

Vychádza štyri razy do roka

Vydáva VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied

Hlavná redaktorka

Čl. kor. SAV BOŽENA FILOVÁ

Výkonná redaktorka

PhDr. ZORA VANOVICHOVÁ

Typografia: *Eva Kovačevičová*

Redakčná rada: PhDr. Ján Botík, CSc., PhDr. Soňa Burlasová, DrSc., doc. PhDr. Václav Frolec, CSc., PhDr. Viera Gašparíková, CSc., doc. PhDr. Emília Horváthová, CSc., PhDr. Soňa Kovačevičová, CSc., PhDr. Igor Krištek, CSc., PhDr. Milan Leščák, CSc., doc. PhDr. Ján Michálek, CSc., PhDr. Ján Mjartan, DrSc., doc. PhDr. Štefan Mruškovič, CSc., PhDr. Viera Nosáľová, CSc., prof. Antonín Robek, DrSc., PhDr. Peter Slavkovský, CSc., PhDr. Viera Urbancová, CSc.

Redakcia: 813 64 Bratislava, Leninovo nám. 12
Vytlačili Tlačiarne Slovenského národného povstania, št. p., Martin

Registr. zn. F 7091

Jednotlivé číslo Kčs 26,-; celoročné predplatné Kčs 104,-

Rozširuje, objednávky a predplatné prijíma PNS – ÚED, Bratislava, ale aj každá pošta a doručovateľ. Objednávky do zahraničia vybavuje PNS – Ústredná expedícia a dovoz tlače, Nám. Sloboď 6, 884 19 Bratislava

© VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1990

СЛОВАЦКАЯ ЭТНОГРАФИЯ

Журнал Института этнографии Словацкой Академии Наук

Год издания 38, 1990 № 1–2

Издаётся четыре раза в год

« ВЕДА », издательство Словацкой Академии Наук

Редакторы Д-р Божена Филова и Д-р Зора Вановичова

Адрес редакции: 813 64 Братислава, Лениново нам. 12

SLOWAKISCHE VOLKSKUNDE

Zeitschrift des Ethnographischen Institutes der Slowakischen Akademie der Wissenschaften

Jahrgang 38, 1990, Nr. 1–2 Erscheint viermal im Jahre

Herausgegeben vom VEDA, Verlag der Slowakischen Akademie der Wissenschaften

Redakteure PhDr. Božena Filová und PhDr. Zora Vanovičová

Redaktion: 813 64 Bratislava, Leninovo nám. 12

SLOVAK ETHNOGRAPHY

Journal of the Ethnographic Institute of the Slovak Academy of Sciences

Volume 38, 1990, No. 1–2

Published quarterly by VEDA, the Publishing House of the Slovak Academy of Sciences

Managing Editors PhDr. Božena Filová and PhDr. Zora Vanovičová

Editor: 813 64 Bratislava, Leninovo nám. 12

L'ETHNOGRAPHIE SLOVAQUE

Revue de l'Institut d'Ethnographie de l'Académie slovaque des sciences

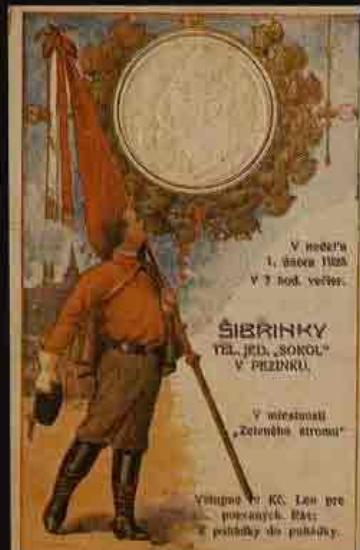
Année 38, 1990, No. 1–2

Parait quatre fois par an. Editions de VEDA, maison d'édition de l'Académie slovaque des sciences

Rédacteurs: PhDr. Božena Filová et PhDr. Zora Vanovičová

Rédaction: 813 64 Bratislava, Leninovo nám. 12

Distributed in the socialist countries by SLOVART Ltd., Leningradská 11, Bratislava, Czechoslovakia, Distributed in West Germany and West Berlin by KUBON UND SAGNER, D-8000 München 34, Postfach 68, Bundesrepublik Deutschland. For all other countries, distribution rights are held by JOHN BENJAMINS, B. V., Periodical Trade, Amsteldijk 44, 1007 HA Amsterdam HOLLAND

Index 49 616
Cena Kčs 52,—